

Mirosław J. Ossowski
Uniwersytet Gdański

Recenzja w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego dr Gabrieli Jelitto-Piechulik

Uwagi wstępne

Pani dr Gabriela Jelitto-Piechulik jest od 1998 roku, po ukończeniu studiów filologii germańskiej w Opolu, pracownikiem naukowo-dydaktycznym Uniwersytetu Opolskiego. Rozprawę doktorską, poświęconą życiu i twórczości śląskiego działacza politycznego, historyka, publicyisty, poety, znawcy literatury i tłumacza – Theodora Opitza, napisaną pod kierunkiem prof. dr. hab. Wojciecha Kunickiego, obroniła w 2005 roku i opublikowała drukiem w zmienionej formie w 2010 roku w berlińskim wydawnictwie Trafo Wissenschaftsverlag. Od czasu uzyskania stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa jej zainteresowania naukowe stale poszerzały się, czemu sprzyjały uzyskane przez nią stypendia i pobyty badawcze w Bazylei, Marbach, Berlinie i Bonn. W siedmiu publikacjach, wydanych w latach 2005–2010, wykorzystwała jeszcze badania związane z rozprawą doktorską, ale opublikowała także artykuły dotyczące wybranych aspektów literatury Austrii i Szwajcarii, jeden tekst na temat dramatu Schillera *Maria Stuart*, ponadto artykuły wokół zagadnień z pogranicza kulturoznawstwa, literaturoznawstwa i historii. Osobny kierunek jej zainteresowań naukowych wytyczyły badania śląskoznawcze, których rezultatem było 11 opracowanych przez nią biogramów do leksykonu *Ślązacy od czasów najdawniejszych do współczesności* oraz kolejne studia o regionie i związanych z nim postaciach. Wyniki swoich badań prezentowała w latach 2005–2022 także na 63 konferencjach naukowych o zasięgu międzynarodowym i 14 konferencjach ogólnopolskich. Od 2012 roku coraz więcej miejsca w jej działalności naukowej – wystąpieniach konferencyjnych i rozdziałach zamieszczonych w monografiach i czasopismach naukowych, zajmują zagadnienia twórczości literackiej niemieckiej pisarki i intelektualistki Ricardy Huch, jej koncepcji historiograficznych, recepcji i kwestii biograficznych. Biorąc pod uwagę również inne formy aktywności naukowej Habilitantki – osiem współredagowanych przez nią monografii naukowych, 12 współorganizowanych lub organizowanych z jej udziałem konferencji naukowych, udział w ośmiu międzynarodowych projektach badawczych – można uznać, że jest ona badaczką systematycznie poszerzającą swój dorobek, otwartą na aktywny udział w życiu naukowym.

Ocena rozprawy naukowej, będącej najważniejszym dorobkiem, wskazanym jako podstawa habilitacji

Pani dr Gabriela Jelitto-Piechulik przedłożyła do oceny bogaty ilościowo dorobek, w którym jako główne osiągnięcie naukowe wskazała rozprawę habilitacyjną *Ricarda Huch. Romantik – Literarische Historiographie – Schreiben in der Diktatur*, opublikowaną w 2022 roku przez Wydawnictwo Uniwersytetu w Lipsku. Jej publikacja jest – jak deklaruje w autoreferacie – „jedną z pierwszych prób całościowego naukowego spojrzenia na wielowątkową twórczość pisarską Ricardy Huch” (s. 4) i – choć może nie wszystkie teksty niemieckiej autorki poddano w niej analizie – spełnia założenia monografii wytyczającej nowe pola badawcze. Podejmując próbę wyczerpującego omówienia dorobku Huch, Habilitantka postawiła sobie ambitne i bardzo trudne zadanie. Spuścizna pisarki jest bowiem obszerna, ponadto cechuje ją duży rozrzut tematyczny oraz różnorodność form literackich. Rozgłos przyniosły Ricardzie Huch – obok utworów poetyckich i beletrystycznych – także cieszące się zainteresowaniem wśród czytelników z jej pokolenia studia historyczne i historycznoliterackie. Również te prace, wprawdzie opublikowane bez aparatu naukowego i stanowiące syntezę nauki i literatury, w których znakomity styl i obrazowość kompensują subiektywne oceny pisarki, znalazły się w polu zainteresowania Autorki monografii.

W wyniku przyjętej koncepcji i wskutek złożoności prezentowanych zagadnień powstała praca o dużej objętości (695 stron) i z rozbudowaną strukturą, na którą składa się siedem rozdziałów oraz liczne podrozdziały. Partie poświęcone pisarstwu Huch i jej recepcji poprzedza rozdział biograficzny, w którym ukazano środowisko rodzinne pisarki i uwarunkowania społeczne, w jakich dorastała i kształciła się, a także jej późniejsze etapy życia i twórczości. Taka budowa monografii odpowiada koncepcji metodologicznej, polegającej – jak wyjaśnia Habilitantka w autoreferacie – „na stopniowym odsłanianiu intertekstualnych odniesień referencyjnych między biografią, kontekstem historyczno-społecznym oraz literackim ujęciem przedstawianej tematyki, a także przenikaniem się tych wszystkich sfer” (s. 12). W części rozprawy poświęconej biografii pokazano Huch jako pisarkę zaangażowaną w sprawy społeczne, odważnie broniącą wyznawanych przez siebie wartości, która musiała zmierzyć się z problemami swoich czasów i z perypetiami w życiu osobistym.

Drugą, bardzo obszerną część rozprawy – liczącą przeszło 140 stron – stanowi prezentacja recepcji twórczości Huch w Niemczech, a także w Polsce i – w krótkim zarysie – w Szwecji. Można ten opisujący recepcję rozdział – poprzedzający analizy i interpretacje tekstów literackich i historycznych – potraktować także jako przedstawienie stanu badań naukowych, ponieważ zostały w niej przytoczone prace badawcze, zatem jest to nieodzowny element w tego typu publikacjach. Pani dr Jelitto-Piechulik analizuje w tym rozdziale również głosy krytyki literackiej i wypowiedzi innych pisarzy na temat interesującej ją autorki, co poszerza perspektywę poznawczą. Zwraca uwagę wysoka liczba omówionych lub

wspomnianych źródeł, które zostały tu podzielone według okresów historycznych lub dziesięcioleci, a w czasach nam bliższych – od 2000 roku – według kryteriów tematycznych. Nie wszystkie te źródła zostały natomiast wykorzystane w późniejszych analizach.

Na tle licznych opracowań badaczy i głosów krytyków niemieckich skromnie wypada polska recepcja, którą Autorka rozprawy datuje – oprócz przekładu jednego wiersza w 1911 roku – dopiero od lat sześćdziesiątych XX wieku, wskazując głównie na publikacje polskich germanistów i referując przyjęcie polskiego przekładu powieści *Wspomnienia Ludolfa Ursleu juniora* przez polskich krytyków literackich. Habilitantka wykazała, że twórczość Ricardy Huch nie spotkała się w Polsce z szerszym zainteresowaniem, choć była uważnie śledzona przez germanistów. Taka ocena zapewne nie zmieniłaby się w istotny sposób, gdyby zawarte w monografii opisy uzupełnić o wcześniejszą recepcję, która – choć także skromna – miała miejsce już za życia pisarki. A należały do niej wzmianki i omówienia w periodykach literackich i kobiecych oraz w publikacjach polskich literaturoznawców, a także... pieśń skomponowana w 1910 roku przez Karola Szymanowskiego do słów wiersza Huch *Bestimmung/Przeznaczenie* (op. 22 nr 5).

Nie sposób pominąć pewnych mankamentów, na które zwróciłem uwagę w tej części rozprawy, a których źródeł dopatruję się w zaobserwowanym nazbyt swobodnym lub nieuważnym cytowaniu i korzystaniu z materiałów źródłowych. I tak np. przypisano Marianowi Szyrockiemu zmyśloną i zasadniczo błędną tezę, że twórczość Huch „zakotwiczona” jest w naturalizmie, „przewyciężonym przez zwrócenie się do romantyzmu” (s. 166). W tym kontekście zwraca uwagę – odnoszący się rzekomo do Huch – trzyzdaniowy cytat (przypis 849, s. 166), wyjęty z rozdziału o naturalizmie w *Dziejach literatury niemieckiej* (1972) Szyrockiego, gdy tymczasem polski germanista w swojej książce omawia jej twórczość w zupełnie innym rozdziale i zaznacza na wstępie, że wyszła ona od neoromantyzmu. Podobne zastrzeżenia budzi sposób korzystania z materiałów źródłowych i ich nadinterpretacja przy omówieniu wydanej w 1981 roku *Kurze Geschichte der deutschen Literatur* Kurta Böttchera i Hansa Jürgena Geerdtsa, gdzie Habilitantka błędnie przypisała autorom – brzmiące w jej tekście jak niemiły zgrzyt – pejoratywne słowa „museale Humanisten” [muzealni humaniści] (s. 85), których jakoby mieli oni użyć dla określenia pisarzy III Rzeszy zaliczanych do wewnętrznej emigracji, w tym Ricardy Huch. W rzeczywistości autorzy wspomnianej publikacji zacytowali w cudzysłowie szyderczą wypowiedź z 1943 roku nazistowskiego pisarza Hannsa Johsta, która – jak wyjaśnili – świadczyła o istnieniu w tym czasie opozycji wśród literatów. Z tejże samej publikacji zostały wykorzystane, niezgodne z intencją autorów, także inne cytaty (np. przyp. 307, 308).

Kolejny, również bardzo obszerny rozdział IV zawiera szczegółowe omówienie utworów Huch, powstałych do roku 1921. Ich zestawienie pokazuje, że mamy do czynienia z niepowtarzalnym fenomenem w niemieckiej literaturze, bowiem znalazły się obok siebie teksty

estetyczno-historiozoficzne, literackie, a także religijno-filozoficzne. Pierwszą część tego rozdziału pani dr Jelitto-Piechulik poświęciła dwóm publikacjom, które na przełomie XIX i XX wieku przybliżyły czytelnikom twórczość niemieckich romantyków i przyniosły rozgłos autorce: *Blütezeit der Romantik* i *Ausbreitung und Verfall der Romantik*. Habilitantka wskazała na ich znaczenie dla rozwoju pisarki i na metodę jej pracy, ale główną uwagę poświęciła szczegółowemu przytoczeniu ich treści. Oparła narrację głównie na własnej analizie, stawiając nowe akcenty – oddają to tytuły podrozdziałów w jej monografii. Podała też reinterpretacji treści oryginału, co widoczne jest szczególnie, gdy mit Apollina i Dionizosa zastępuje Androginią (s. 214), pomimo że Huch – w odnośnym rozdziale poświęconym odkryciu przez romantyków nieświadomości – *explicite* zdystansowała się od archetypu androgyna.

Zastrzeżenia budzi interpretacja opowiadania *Der letzte Sommer. Eine Erzählung in Briefen* (1910). Zostało on błędnie zaszeregowane jako utwór historyczny, którego tło stanowi powstanie dekabrystów z 1825 roku (s. 283–284). Tymczasem mamy tu do czynienia z opowiadaniem na wskroś współczesnym, które – zdaniem badaczy – jest echem rewolucji z 1905 roku w Rosji. Zawiera ono refleksje bohaterów wokół muzyki Wagnera, dosyć kluczową rolę odgrywają też wynalazki techniczne, jak maszyna do pisania i automobil. Ponadto jedna z głównych postaci, Katja, podejmuje studia w Paryżu, co oczywiście w czasach dekabrystów było nie do pomyślenia. Błędnie też przypisano temu opowiadaniu cechy „dramatu analitycznego” (s. 287), ponieważ tenże termin zarezerwowany jest w literaturoznawstwie dla utworów stopniowo odkrywających prawdę na temat przeszłych wydarzeń, natomiast w tekście Huch wydarzenia rozwijają się liniowo. W swojej analizie Autorka rozprawy nie korzystała z opracowań innych badaczy – jeżeli nie liczyć artykułu Corneli Blasberg na temat zastosowanej przez Huch formy epistolarnej – i skoncentrowała się na streszczeniu fabuły i charakterystyce postaci.

Zwraca uwagę, że Habilitantka także w niektórych innych analizach jedynie sporadycznie wspiera się na literaturze przedmiotu – ta uwaga dotyczy również podrozdziału na temat filozoficznego tekstu Huch *Der Sinn der Heiligen Schrift*, prezentującego delikatną materię, jaką jest interpretacja cytatów z Pisma Świętego. Tego typu esej raczej nie powinien być analizowany przez literaturoznawców w zakresie treści teologicznych. Tymczasem Habilitantka próbuje objaśniać refleksje Huch, posługując się parafrazami i cytatami z jej tekstu. Osobliwością jest, że także w egzegezie przez pisarkę słów „A słowo stało się ciałem” (J 1.14) doszukuje się odniesień androgenicznych (s. 331).

Kolejne rozdziały monografii poświęcone są późniejszym publikacjom Huch, która – uważając się w pierwszym rzędzie za historyka – tworzyła głównie prace historiozoficzne. Takie publikacje w zasadzie wykraczają poza przedmiot badań literaturoznawcy, jednak pani dr Jelitto-Piechulik uwzględniła je w swojej rozprawie. Nie wątpię, że jej interpretacje w dużej części zawierają opisy prawdziwe i niepodważalne, jednak badając szczegółowo wycinki tekstu

dla potrzeb recenzji, trafiałem też na potknięcia warsztatowe. Zawiera je podrozdział poświęcony pracy historycznej Huch *Deutsche Geschichte. Untergang des Römischen Reiches Deutscher Nation*. Obejmuje ona okres od połowy XVII wieku do początków wieku XIX i w sposób przekrojowy pokazuje długotrwałe procesy i zjawiska historyczne, które doprowadziły do upadku Rzeszy Niemieckiej w 1806 roku. Czytelnik rozprawy pani dr Jelitto-Piechulik nie otrzyma jednak pełnej i miarodajnej wiedzy o publikacji Huch, bowiem Habilitantka pominęła w swej analizie liczne aspekty, a przeszło jedną czwartą jej analizy stanowi parafraza krótkiego wstępu pióra autorki. Natomiast treść została potraktowana wybiórczo, a w polu widzenia znalazła się opisana przez Huch historia Prus w XVIII wieku. Ale nawet takie brawurowe uproszczenie nie uchroniło od pomyłek: reforma prawa karnego, o której pisze niemiecka historyk, wprowadzona przez Fryderyka II, została w monografii błędnie przypisana jego ojcu – pruskiemu królowi Fryderykowi Wilhelmowi I, który z tego też powodu jest tu przedstawiony jako „oświecony monarcha” (s. 553) – notabene chodzi o władcę, który otrzymał przydomek „króla żołnierzy” ze względu na swoje przywiązanie do munduru wojskowego.

Wspomnę pokrótce także inny aspekt będący przedmiotem badań pani dr Jelitto-Piechulik – udziału Ricardy Huch w życiu literackim Niemiec w latach 1933–1945. Jej rezygnację z członkostwa w Pruskiej Akademii Literatury w 1933 roku po dojściu nazistów do władzy wspomina się – również współcześnie – jako odważny gest protestu. Teksty Huch były jednak nadal publikowane w III Rzeszy, a Habilitantka w rozdziale biograficznym w sposób wyważony opisała trudną sytuację pisarki pod rządami nazistowskimi. Uwarunkowaniom działalności twórczej Ricardy Huch w tym okresie poświęciła także dalsze partie monografii i opisała m. in. krytyczny stosunek pisarki wobec przejawów antysemityzmu. Jednak nie doszukiwałem się takich odniesień, jak autorka monografii (s. 511), we wspomnieniach o przyjaciółce ze studiów, Salomé Neunreiter, w *Schreiben in der Diktatur*, ponieważ – według Huch – Neunreiter była nie Żydówką lecz... Alzatką. Jeżeli natomiast Habilitantka posiada na ten temat inną wiedzę, to powinna była podzielić się nią w przypisach.

Konkluzja

Doceniam zacięcie badawcze pani dr Gabrieli Jelitto-Piechulik i jej suwerenną postawę. Habilitantka pisze dużo i dobrą niemieczyzną, ale powinna swoje badania w większym stopniu i z większą starannością opierać na sprawdzonych źródłach. Zauważone błędy warsztatowe i merytoryczne nasuwają wątpliwości, jednakże skłaniam się ku opinii, że dorobek naukowy pani dr Gabrieli Jelitto-Piechulik odpowiada warunkom stawianym w postępowaniu habilitacyjnym (Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, art. 219 ust. 1 pkt 2).

Gdańsk, 5.06.2023

(prof. dr hab. Mirosław Ossowski)

M. Ossowski